

Το Κεφάλαιο: η συγκροτημένη διαλεκτική;

1. Ο μακρύς δρόμος προς το Κεφάλαιο

Από μεθοδολογικής απόψεως, το *Κεφάλαιο* είναι αποτέλεσμα μιας μακράς μαθητείας που ξεκινά πολύ πριν ο Μαρξ αρχίσει να σχεδιάζει και να γράφει την κριτική του στην πολιτική οικονομία το 1857/58 και η οποία δεν τελειώνει κατά κανέναν τρόπο με τη δημοσίευση του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* το 1867. Η κριτική της πολιτικής οικονομίας υπάρχει σε πολλές εκδοχές. Μπορούμε να απαριθμήσουμε τουλάχιστον τέσσερις. Το ίδιο το *Κεφάλαιο*, δηλαδή τα κείμενα των τριών τόμων που γράφτηκαν ανάμεσα στο 1864 και το 1866, είναι απλώς η τρίτη εκδοχή. Υπάρχει άλλη μία, η τέταρτη, που αποτελείται από την τεράστια ποσότητα γραπτών χειρογράφων και κειμένων που συντάξε ο Μαρξ, συμπεριλαμβανομένου του κειμένου του πρώτου τόμου, ανάμεσα στο 1868 και το 1882. Επιπλέον, το *Κεφάλαιο* αποτελούσε πάντα, από την έναρξη ήδη του σχεδίου το 1844, ένα σημαντικό κομμάτι ενός ευρύτερου και ακόμα πιο φιλόδοξου εγχειρήματος, των Μαρξ και Ένγκελς: μιας νέας ιστορικής και κοινωνικής επιστήμης. Γι' αυτό ακριβώς οι μαρξιστές και οι αντιμαρξιστές φιλόσοφοι δικαίως αναζητούν κάτι περισσότερο από την πολιτική οικονομία, όπως επί παραδείγματι τη θεωρία του ιστορικού υλισμού, μέσα στο *Κεφάλαιο* ή πίσω απ' αυτό. Το *Κεφάλαιο*, όπως γνωρίζουν οι πάντες ή σχεδόν οι πάντες σήμερα, δεν είναι ένα βιβλίο για την πολιτική οικονομία, με την κυριολεκτική έννοια του όρου, αλλά μια ριζική κριτική των οικονομικών κατηγοριών, των απόψεων των οικονομολόγων, και συνακόλουθα του οικονομισμού. Συνάμα, αποτελεί κριτική της αστικής κοινωνίας, της πραγματικότητας του σύγχρονου καπιταλισμού, και εμμέσως του σύγχρονου σοσιαλισμού.

Όταν ο Μαρξ άρχισε να εργάζεται στα σοβαρά προκειμένου να συντάξει μια πρώτη εκδοχή της κριτικής του στην πολιτική οικονομία, το καλοκαίρι του 1857, είχε στα χέρια του μια μεγάλη μάζα υλικών, αποσπασμάτων, σημειώσεων, σχεδιασμάτων (τα περίφημα τετράδια του Παρισιού, των Βρυξελλών, του Λονδίνου). Είχε ετοιμάσει ένα σχέδιο έκθεσης (τα περίφημα έξι βιβλία) και είχε την πεποίθηση ότι γνώριζε ήδη τις ουσιαδεις σχέσεις που διέπουν τις διάφορες οικονομικές κατηγορίες: τόσο καλά, που θεωρούσε ότι ήταν σε θέση να κατασκευάσει το πλήρες σύστημα των σύγχρονων οικονομικών κατηγοριών και να το εκθέσει με διαλεκτικό τρόπο.

Κατά τη διάρκεια της εργασίας του, άρχισε να αντιλαμβάνεται τις δυσκολίες και τα

όρια του σχεδίου του. Άλλαξε συνεχώς το αρχικό πλάνο του 1858 και δεν είχε ακόμη καταλήξει σε μια τελική αντίληψη για το έργο του τη δεκαετία του 1870. Η τελευταία του λέξη το 1881 ήταν ότι πρέπει να φτιαχτούν όλα απ' την αρχή. Και είχε αρχίσει να το υλοποιεί αυτό. Ακόμη σημαντικότερο: απ' τις αρχές του 1857 ο Μαρξ άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι η περίφημη διαλεκτική μέθοδος έχει τα δικά της όρια. Όρια που οφείλουμε να σεβαστούμε, αν θέλουμε να αποφύγουμε τις λανθασμένες κατευθύνσεις που είχε επανειλημμένως επικρίνει ο Μαρξ στους συγγραφείς της εποχής του, όπως τον Προυντόν ή τον Λασάλ, ή στους γερμανούς οικονομολόγους, που και αυτοί επίσης επιχειρούσαν να προσεγγίσουν την πολιτική οικονομία με εγγελιανό ή εγγελιανίζοντα τρόπο.

Γι' αυτό ακριβώς τα περίφημα *Grundrisse*, όπως επίσης το χειρόγραφο του 1861-63 και αρκετά χειρόγραφα της δεκαετίας του 1870, μας δείχνουν με ποιον τρόπο και για ποιον λόγο ο Μαρξ απομακρύνεται από μια εκδοχή ισχυρής και εγγελιανής διαλεκτικής. Όπως επίσης μας δείχνουν με ποιον τρόπο έμαθε να συγκρατεί και να ελέγχει τη διαλεκτική μέθοδο, αποφεύγοντας τις παγίδες της.

2. Κριτική της εγγελιανής διαλεκτικής

Ο Μαρξ ξεκινά τη διανοητική του πορεία με την κριτική του εγγελιανισμού. Στρέφεται εναντίον του ίδιου του δασκάλου του, και του επιτίθεται στο πεδίο της φιλοσοφίας του δικαίου, της κοινωνίας των ιδιωτών και του κράτους. Από αυτήν την κριτική έβγαλε ένα αρκετά σημαντικό δίδαγμα: δεν πρέπει ποτέ να τοποθετούμε την καθαρή λογική, την κίνηση των εννοιών, ακόμη και αν πρόκειται για τις έννοιες ενός σπουδαίου δασκάλου-στοχαστή όπως ο Χέγκελ, πάνω από τη λογική των πραγμάτων. Η λογική των πραγμάτων είναι μια πολύ ιδιαίτερη λογική και οφείλουμε να τη βρούμε, ερεινώνοντας και μελετώντας τα ίδια τα πράγματα. Μελετώντας την ιστορία, τα σύγχρονα οικονομικά γεγονότα και ασφαλώς τις οικονομικές θεωρίες. Οι περισσότεροι συγγραφείς που ανήκαν σε ό,τι θα αποκαλούσε αργότερα ο Μαρξ κλασική πολιτική οικονομία δεν ήταν με καμία έννοια καθαροί θεωρητικοί. Τουναντίον, η επιστήμη της πολιτικής οικονομίας, με τη μορφή που είχε τότε, απείχε πολύ απ' την καθαρή οικονομία των νεοκλασικών έτσι όπως είχε συγκροτηθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1870.

Στην κριτική που ασκεί στους κλασικούς οικονομολόγους, ο Μαρξ έπειρανε ξεκάθαρα το μέρος των εμπειρικών οικονομολόγων εναντίον των θεωρητικών οικονομολόγων: οι δύο άγγλοι οικονομολόγοι που εκτιμούσε περισσότερο απ' όλους, ο Ντ. Ρικάρντο και ο Τ. Τουκ, παρουσιάζονται, ακόμα και όταν αντιπαράτιθενται, ο ένας πλάι στον άλλον. Στο *Zur Kritik* του 1859, ο Ρικάρντο, ο πλέον «καθαρός» και ο πλέον συστηματικός από τους κλασικούς θεωρητικούς, κατηγορείται ότι διαστρεβλώνει τα οικονομικά γεγονότα με βεβιασμένες και αυθαίρετες αφαιρέσεις. Ενάντια σε αυτήν τη λαθεμένη κατασκευή των πραγματικών φαινομένων με βάση μια λαθεμένη αφαίρεση (βλ. MEGA II/2, σ. 235), ο Μαρξ εγκωμιάζει, στο ίδιο κείμενο, τις αρετές του Τουκ. Ο Τουκ, χωρίς να διαθέτει θεωρία, ερχόμενος σε σύγκρουση με την ορθοδοξία των ημερών και μελετώντας επιμελώς την ιστορία των τιμών από το 1793 μέχρι το 1856, ανακάλυψε οικονομικές αλήθειες που έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τις ρικαρ-

διανές θεωρίες, οι οποίες ήταν κυρίαρχες εκείνη την εποχή (βλ. MEGA II/2, σ. 243). Και είχε δίκιο. Αυτό που καταλογίζει ο Μαρξ στον Τουκ είναι η έλλειψη ενός συστήματος ή ενός προσδιορισμού σε ότι αφορά την κριτική που ασκεί στη ρικαρδιανή ορθοδοξία. Ο Τουκ παραμένει ακόμη δέσμιος των αντιπάλων του, μολονότι έχει προχωρήσει στην πολεμική κατά της ρικαρδιανής σχολής της χρηματικής θεωρίας. Με άλλα λόγια, ο Μαρξ προσάπτει στον Τουκ ότι απορροφήθηκε απ' την κριτική εναντίον του currency-school και ότι αρκέστηκε να αρνηθεί τα πλέον χτυπητά λάθη τους. Αυτό που του έλειπε ήταν η θεωρητική αίσθηση, η προσπάθεια συστηματοποίησης, ενώ απ' τον Ρικάρτο έλειπε η «ιστορική» αίσθηση, όπως και απ' τους περισσότερους κλασικούς οικονομολόγους.

Ο Μαρξ έπαιρνε πολλές φορές το μέρος των ιστορικών, των εμπειρικών ερευνητών και στρεφόταν κατά των θεωρητικών. Οι αυθεντίες της ορθόδοξης οικονομικής θεωρίας, όπως ο Τζ. Στιούαρτ Μιλ, συγγραφέας μιας Λογικής που άσκησε πολύ περισσότερη επιρροή στη σκέψη των συγκαιρινών του απ' τη Λογική του Χέγκελ, δεν βρίσκονται στο ύψος των προβλημάτων της ίδιας τους της επιστήμης. Η κριτική της πολιτικής οικονομίας είναι απαραίτητη για να δοθεί τέλος στο παραξένο μείγμα ακατέργαστου υλισμού και επιφανειακού ιδεαλισμού των οικονομολόγων, και για να μετατραπεί η πολιτική οικονομία σε πραγματική επιστήμη. Αυτό θα γίνει, σύμφωνα με τον Μαρξ, όταν μπορέσουμε να αντικαταστήσουμε τις αντιφατικές θεωρίες και τα αντιφατικά δόγματα των οικονομολόγων με τα αντιφατικά οικονομικά γεγονότα. Ασφαλώς, ο Μαρξ δεν ήταν εμπειριστής και δεν έκριβε την αποστροφή του για τον θετικισμό της εποχής του. Ήθελε μια κοινωνική επιστήμη ενός υψηλού θεωρητικού αναστήματος, μια πραγματική επιστήμη με την «γερμανική έννοια του όρου», όπως επαναλάμβανε πολλές φορές.

3. Οι γενικοί νόμοι – και οι ιστορικές αφηγήσεις

Η νέα κοινωνική επιστήμη βρίσκεται στο μοναδικό παράδειγμα που άφησε ο ίδιος ο Μαρξ, στο *Κεφάλαιο*. Καθένας όμως έχει και τις προτιμήσεις του: μπορούμε να βρούμε στο *Κεφάλαιο*, όπως στις πραγματείες των «Αρχών πολιτικής οικονομίας» των κλασικών οικονομολόγων, ορισμένους «οικονομικούς νόμους», που προτείνονται με αυτοπεποίθηση, με λεπτομερειακό τρόπο και με μαθηματική μορφή (με ή χωρίς μαθηματικούς τύπους). Σε πολλές περιπτώσεις, ο Μαρξ παίζει με την έκφραση «νόμοι της φύσης», που ανήκε στους κλασικούς οικονομολόγους. Η ειρωνεία με την οποία αντιμετωπίζει αυτήν την κλασική έκφραση έγινε τόσο λίγο κατανοητή όσο και η μέθοδος που χρησιμοποιείται στο *Κεφάλαιο*. Απ' την άλλη, βρίσκουμε επίσης στο *Κεφάλαιο* ιστορικές αφηγήσεις, που είναι αρκετά εκτενείς και λεπτομερείς. Και βρίσκουμε και αναλύσεις εννοιών, πεισματώδεις προσπάθειες του Μαρξ να προβεί σε καθαρές, λεπτές και σαφείς διακρίσεις εκεί όπου οι ορθόδοξοι οικονομολόγοι δεν έβλεπαν τίποτα ή έβλεπαν πάντα το ίδιο πράγμα. Γι' αυτό ακριβώς το *Κεφάλαιο* διαφύσστηκε ως βιβλίο οικονομικής ιστορίας, ως μια αζόμη άσκηση καθαρής οικονομίας ή ως ένα παράδειγμα προεμπειρικής κατασκευής εννοιών, ένα είδος εφαρμοσμένου εγγελιανισμού.

Το *Κεφάλαιο* είναι, όπως γνωρίζουμε, ένα ανολοκλήρωτο έργο. Ωστόσο, ο συγγραφέας κανχιέται για αρκετά πράγματα:

- Αυτός πρώτος ανέπτυξε ένα θεωρητικό πλαίσιο που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τα περίφημα «οικονομικά γεγονότα», ακόμη και τα πλέον αντιφατικά.
- Αυτός επίσης κατάφερε να επιλύσει τα πιο γόνιμα προβλήματα που βασάνιζαν τους κλασικούς οικονομολόγους και προκάλεσε τη διάλυση της ρικαρδιανής σχολής.
- Αυτός, για μια ακόμη φορά, μας προμήθευσε με τα κλειδιά που χρειαζόμαστε για να καταλάβουμε την ιστορία του σύγχρονου καπιταλισμού, την ιστορία της καταγωγής του όσο και τη σύγχρονη ιστορία του.
- Αυτός, τέλος, εφάρμοσε για πρώτη φορά μια νέα μέθοδο ανάλυσης, ερευνών και επιστημονικής έκθεσης, τη διαλεκτική μέθοδο.

Ξανακοιτώντας τις εργασίες του ύστερου Μαρξ, μεταξύ του 1868 και του 1882, αντιλαμβανόμαστε ότι ουδόλως είχε εγκαταλείψει το μεγάλο του σχέδιο για μια πραγματική επανάσταση στις κοινωνικές επιστήμες. Στα χειρόγραφα που συνέταξε για τον δεύτερο και τον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, κυριαρχούν πρωτίστως η αυστηρότητα και η μορφή της μαθηματικής ανάλυσης: παρήγαγε πάνω από οκτώ χειρόγραφα ανάμεσα στο 1871 και το 1882 όπου προσπάθησε να αναλύσει λεπτομερώς, σε μαθηματική μορφή, τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο ποσοστό υπεραξίας και το ποσοστό κέρδους, αναζητώντας πάντα έναν ακριβή μαθηματικό τύπο προκειμένου να παρουσιάσει τους «νόμους» κίνησης αυτών των μεταβλητών που παίζουν αποφασιστικό ρόλο στο οικονομικό σύστημα του σύγχρονου καπιταλισμού. Το 1878 και το 1881/82 ο Μαρξ κατασκεύασε το πρώτο μακροοικονομικό μοντέλο στην ιστορία της οικονομικής σκέψης, τον δικό του Οικονομικό πίνακα, με όρους αλγεβρικών εξισώσεων, και προσέβη σε μια λεπτομερή ανάλυση των διαδικασιών της κεφαλαιακής συσσώρευσης στον χρόνο και τον χώρο. Ταυτόχρονα, προχώρησε σε εκτενείς ιστορικές μελέτες: μελέτες για την ιστορία του κεφαλαίου (συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών γεγονότων) και για την ιστορία της γεωργίας και της γαιοκτησίας. Όχι μόνο για την Ευρώπη, αλλά και για άλλα μέρη του κόσμου. Μειδιά, βλέπουμε ότι ο Μαρξ αναζητεί τον κατάλληλο τύπο για τους «οικονομικούς νόμους», προβαίνει σε μαθηματικές αναλύσεις για τις σχέσεις ορισμένων μακροοικονομικών μεταβλητών, και προχωρά σε μελέτες ιστορίας και οικονομικής στατιστικής. Όλα αυτά στα πλαίσια ενός και μόνο σχεδίου.

4. Έρευνες και έκθεση

Στη διάσημη επιστολή του προς τον Ένγκελς (στις 14 Ιανουαρίου του 1858), όπου αναφερόταν στη Λογική του Χέγκελ, ο Μαρξ λέει ξεκάθαρα ότι η νέα ανάγνωση της Λογικής τον βοήθη σε ό,τι αφορά τη μέθοδο του «*Bearbeitung*», τη μέθοδο επεξεργασίας των βουνών υλικού που είχε μαζέψει απ' το 1844 (βλ. MEGA III/9, σ. 25). Κατά συνέπεια, όχι μόνο στην έκθεση, αλλά και στην έρευνα. Μελέτησε πράγματι τη Λογική του Χέγκελ αρκετές φορές ενόσω ετοιμάζε τα χειρόγραφα του: το 1857/58 και ακόμη μία φορά το 1862. Το αποτέλεσμα όμως των συγκεκριμένων μελετών δεν ήταν μια εφαρμογή αυτών που βρήκε στον Χέγκελ, αλλά μια πολύ διαφορετική μέθοδος, μια περιορισμένη ή συγκρατημένη διαλεκτική.

Τα περισσότερα απ' τα χειρόγραφα που έγραψε ο Μαρξ ανάμεσα στο 1857 και το 1865 ήταν ακόμη χειρόγραφα ερευνών, και όχι συντάξης. Ακόμη και το *Urtext* του *Zur Kritik* του 1858 είναι γεμάτο από παράπλευρες σκέψεις για τη μέθοδο έρευνας και έκθεσης. Το ζείμενο αυτό τον οδηγεί μάλιστα στη διαπίστωση ότι «η διαλεκτική μορφή έκθεσης είναι σωστή μόνο όταν έχει επίγνωση των ορίων της» (βλ. MEGA II /2, σ. 91). Βρίσκουμε παρόμοιες παρατηρήσεις σε όλα τα χειρόγραφα ερευνητικού χαρακτήρα: ο Μαρξ ερευνά τα όρια της διαλεκτικής μορφής έκθεσης, καθώς και τα στοιχεία εκείνα που την καθιστούν ορθολογική μέθοδο, κατάλληλη για μια εμπειρική και ιστορική επιστήμη σαν την πολιτική οικονομία.

Βρίσκουμε στο *Κεφάλαιο* το αποτέλεσμα των αυτοκριτικών του Μαρξ. Γι' αυτό ακριβώς το *Κεφάλαιο*, αν εξαιρέσουμε ορισμένα εδάφια των πρώτων κεφαλαίων του πρώτου τόμου, δεν μπορεί να ικανοποιήσει έναν υπερασπιστή μιας αυστηρής διαλεκτικής, εγγεληνής εμπνεύσεως (όπως επί παραδείγματι: Arthur 2002). Ασφαλώς, μια μορφή διαλεκτικής είναι παρούσα στο *Κεφάλαιο*, αλλά πρόκειται για μια μορφή διαλεκτικής που γνωρίζει και σέβεται τα όριά της. Αρκετά εδάφια του *Κεφαλαίου* δεν δομούνται με αυστηρά διαλεκτικό τρόπο, διότι εξαρτώνται απ' την εισαγωγή ιστορικών στοιχείων αλλά και γεγονότων. Γι' αυτό ακριβώς η ανάγνωση του *Κεφαλαίου* δεν ήταν ποτέ εύκολη ή ευχάριστη υπόθεση για τους φιλοσόφους της αλτουσεριανής σχολής που απεχθάνονταν τον λεγόμενο «ιστορικισμό» όπως επίσης την εγγεληνή κληρονομιά.

Η συγκρατημένη διαλεκτική παίρνει διάφορες μορφές στο *Κεφάλαιο*. Θα επισημάνω ορισμένες, με τη βοήθεια παραδειγμάτων. Ο Μαρξ προσάπτει κυρίως στους οικονομολόγους την έλλειψη ανάπτυξης: η ανάλυση, η διάκριση των μορφών και των λειτουργιών δεν είναι αρκετή, πρέπει επιπλέον να μπορούμε να συγκροτήσουμε τη γένεση των διαφορετικών στοιχείων στα πλαίσια των σχέσεών τους. Ο Μαρξ ανατρέχει στη διαλεκτική προκειμένου να αποδείξει τη γένεση, την ανάπτυξη αλλά και τους συστηματικούς δεσμούς που υπάρχουν ανάμεσα στις οικονομικές μορφές του σύγχρονου καπιταλισμού. Σχέδιο αρκετά φιλόδοξο, διότι θέλει να προβεί σε μια γραμμική έκθεση των διαδικασιών (στο χρόνο) και σε μια κυκλική έκθεση ενός συστήματος σχέσεων που συναρμολογούν τις διαφορετικές οικονομικές σχέσεις και μορφές της σύγχρονης πραγματικότητας. Επιπλέον, ο Μαρξ δεν ενδίδει στην αγαπημένη κοινοτοπία των οικονομολόγων: υπήρχε κάποτε ιστορία, αλλά δεν υπάρχει τώρα – διότι δεν υπάρχει ιστορία στο παρόν. Βεβαίως, διαχωρίζει την ιστορία των απαρχών του κεφαλαίου και του καπιταλισμού από τη σύγχρονη ιστορία. Αλλά η σύγχρονη ιστορία δεν ανάγεται κατά κανέναν τρόπο στην αναπαραγωγή του ήδη υπάρχοντος καπιταλιστικού συστήματος, σε μια αναπαραγωγή των ίδιων μορφών και των ίδιων στοιχείων. Η σύγχρονη ιστορία του καπιταλισμού δεν είναι η ιστορία της γένεσής του, αλλά είναι μια προσidia ιστορία, η ιστορία της ανάπτυξης του καπιταλισμού και των μετασχηματισμών όλων των συστατικών του σχέσεων (της παραγωγής, της αγοράς, της χρηματιστικής οικονομίας).

Σύμφωνα με την εγγεληνή ή εγγεληνίζουσα ανάγνωση του *Κεφαλαίου*, υπάρχουν σε αυτό οικολογικές «εικονογραφίες», ιστορικές αφηγήσεις, εκτενή εδάφια που έχουν μόνο διακοσμητική αξία. Για ορισμένους, τέτοια εδάφια έβλαψαν τη διαλεκτική έκθεση (βλ. Backhaus 1997), γιατί δεν είναι δυνατό να συναχθούν εμπειρικά ή ιστορικά γεγονότα. Κατ' αυτήν την άποψη, ο ίδιος ο Μαρξ αποδιοργανώνει την πρόοδο της διαλεκτικής έκθεσης, γιατί έκανε το λάθος να θέλει να εκλαϊκεύσει και να εκχυδαΐσει την καθαρότητα της αρι-

κής του έκθεσης. Κατά τη γνώμη μου, ο Μαρξ γνώριζε πολύ καλά τι έκανε και συγκρατούσε συνειδητά τη διαλεκτική. Πολλά, και μάλιστα τα περισσότερα απ' τα περάσματα που εμφανίζονται στην έκθεση του *Κεφαλαίου* δεν αποτελούν «σάλτο μορτάλε» απ' τη μία κατηγορία στην άλλη. Διενεργούνται με τη βοήθεια ιστορικών ευρημάτων (που παρουσιάζονται με τη μορφή «ιστορικών γεγονότων»), ή εξωγενών στοιχείων (όπως το κράτος ή η γαιοκτησία που προϋπήρχαν του σύγχρονου καπιταλισμού). Σε όλες τις περιπτώσεις, τέτοια περάσματα προετοιμάζονται καλά από εννοιολογικές αναλύσεις κατηγοριών, που εκθέτουν στο φως της μέρας τις περίφημες «αντιφάσεις». Γενικά, όπως στην περίπτωση της ανάλυσης της ανταλλακτικής διαδικασίας, που ακολουθεί την ανάλυση των μορφών του εμπορεύματος, ο Μαρξ μεταφράζει αυτές τις «αντιφάσεις» σε συγκρούσεις μεταξύ πραγματικών δρώντων προσώπων, και ενίοτε σε αντικρουόμενες τάσεις – σε συγκρούσεις που δεν επιλύονται αυτομάτως, αλλά και δεν ξεσπούν κάθε μέρα. Τέτοιες συγκρούσεις παράγουν νέες μορφές μες στις οποίες «μπορούν να κινηθούν» χωρίς να εξαφανιστούν», όπως ακριβώς λέει ο Μαρξ (στο κεφάλαιο 3 του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*) (βλ. MEGA II / 7, σ. 80). Το εν λόγω εύρημα παρέχει το σημείο αφετηρίας για την προσεχή ανάπτυξη των μετασηματισμένων συγκρούσεων.

Θα περιοριστώ σε δύο πολύ γνωστά παραδείγματα. Σκοπός της ανάλυσης του εμπορεύματος στην αρχή του *Κεφαλαίου* είναι να παρουσιάσει τη γένεση του χρήματος εν γένει, με βάση τη στοιχειώδη μορφή του και να επιλύσει το αίνιγμα του χρήματος. Ο Μαρξ διευρύνει την έκθεση του 1859 προσθέτοντας ένα κεφάλαιο «Για τις ανταλλαγές». Σε αυτό το κεφάλαιο κάνουν την εμφάνισή τους τα δρώντα πρόσωπα των πραγματικών αγορών, που εξακολουθούν εντούτοις να έχουν πολύ αφηρημένο χαρακτήρα. Αυτά ακριβώς βρίσκουν και επιλύουν το πρόβλημα των ανταλλαγών: μετασηματίζουν ένα εμπόρευμα σε χρήμα, με μια ιστορική ενέργεια που επικυρώνεται απ' την κρατική δραστηριότητα. Με τον ίδιο τρόπο προχωρά ο Μαρξ όταν αναλύει τις μορφές και τις λειτουργίες του απλού και στοιχειώδους χρήματος: για μια ακόμη φορά, τα δρώντα πρόσωπα της αγοράς και το κράτος επιφέρουν το πέραςμα από τη μια μορφή και λειτουργία του χρήματος στην άλλη.

Το πέραςμα απ' το χρήμα στο κεφάλαιο, στα πλαίσια του *Κεφαλαίου*, γίνεται με παρόμοιο τρόπο. Για μια ακόμη φορά, ο Μαρξ αναλύει μια αντίφαση που υπάρχει στην κατηγορία του χρήματος, απ' τη στιγμή που είναι γνωστές οι μορφές της απλής κυκλοφορίας και οι λειτουργικές μορφές του χρήματος που απορρέουν απ' αυτήν. Για μια ακόμη φορά, παρουσιάζει ένα αίνιγμα που αφορά τα δρώντα πρόσωπα: πού βρίσκονται και με ποιον τρόπο μπορεί να προμηθευθεί κανείς τα μέσα του πλουτισμού, πέραν της αγοράς και του καθαρού εμπορίου; Και για ακόμη μια φορά μας παρουσιάζει ένα ιστορικό εύρημα: τους μισθωτούς εργάτες, που στερούνται κάθε ιδιοκτησίας με βάση την κατάσταση στην οποία βρίσκονται επί μακρόν πριν από την καθαρή καπιταλιστική παραγωγή. Δεν είναι η τελευταία φορά που ο Μαρξ κατασκευάζει στο *Κεφάλαιο* τα επιχειρήματά του με βάση ιστορικά γεγονότα και ενώ συνεχίζει την ανάλυσή του.

5. Η διαλεκτική στις σημερινές οικονομικές έρευνες

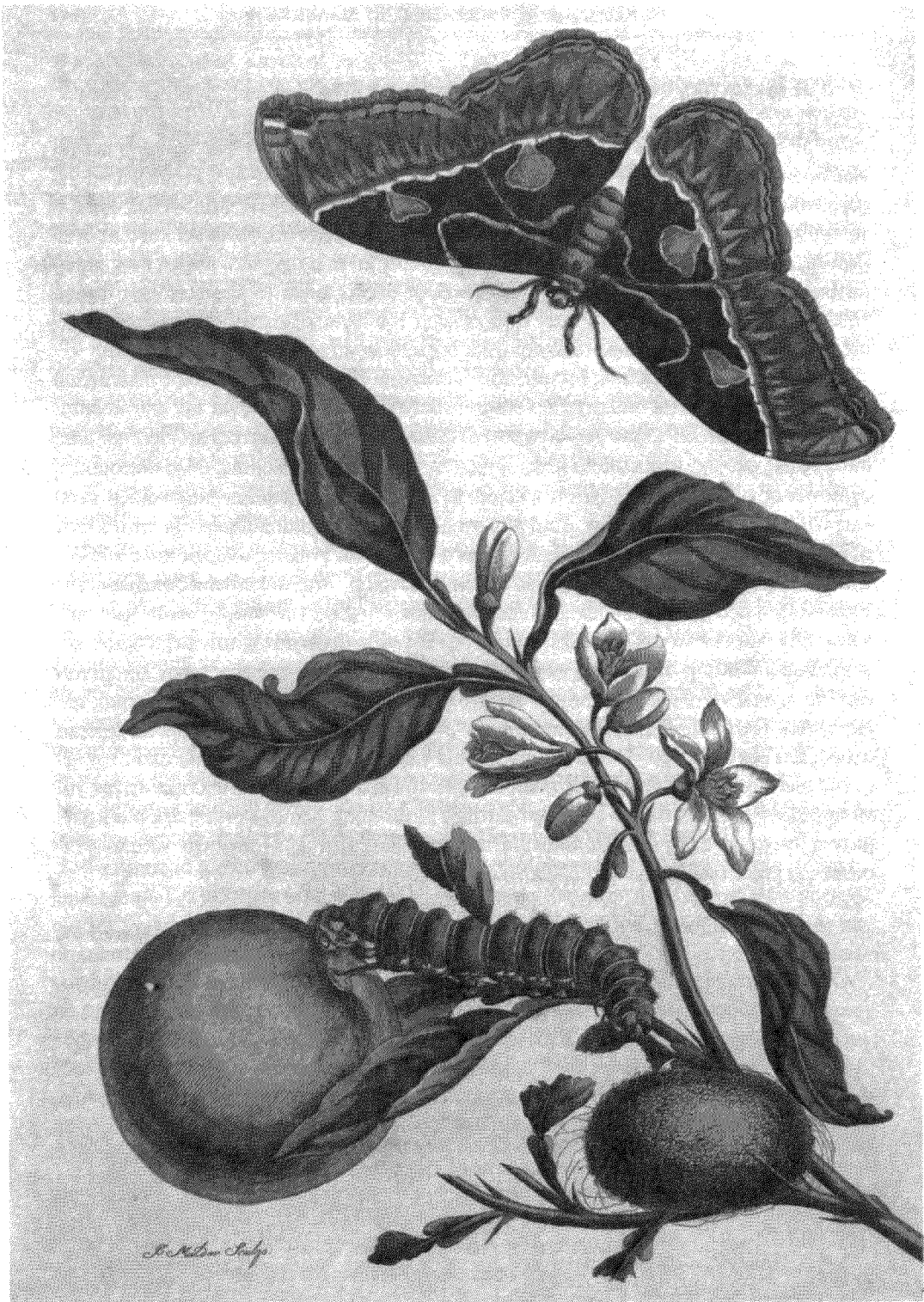
Η μεγάλη πλειοψηφία των σημερινών οικονομολόγων αποτελούν ένα περίεργο μείγμα «καθαρών» θεωρητικών και θετικιστών ή εμπειριστών, που είθισται να κοιτούν και να περιφρονούν ό,τι ονομάζεται «διαλεκτική» ως ένα παιγνίδι με τις λέξεις. Μια έκθεση σαν αυτή που παρουσίασε ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* δεν τους αφορά. Δεν ασχολούνται παρά με θεωρήματα, και μόνον αν τα θεωρήματα παρουσιάζονται με τη δεσμευτική μορφή ενός μαθηματικού μοντέλου. Γι' αυτό ακριβώς η μόνη σοβαρή συζήτηση για το *Κεφάλαιο* που αφορά τους οικονομολόγους είναι και ήταν το πρόβλημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής, συζήτηση αρκετά άκαρπη και δίχως θεωρητικό νόημα εδώ και καιρό.

Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες στιγμές που οι οικονομολόγοι του νεοκλασικού mainstream αρχίζουν να σκέφτονται διαλεκτικά. Όπως συμβαίνει με τη συζήτηση για την «παγκοσμιοποίηση» που αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό αλλά και το πιο σημαντικό παράδειγμα μιας διαλεκτικής σκέψης, στα πλαίσια της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας: όλος ο κόσμος, ή σχεδόν όλος ο κόσμος, γνωρίζει ότι η λεγόμενη «παγκοσμιοποίηση» δεν παρουσιάζει εντελώς νέα φαινόμενα. Τουναντίον, αυτό που ονομάζεται «παγκοσμιοποίηση» δεν είναι πλέον παρά η συνέχιση και ενίοτε η επιτάχυνση τάσεων που είναι γνωστές εδώ και πολύ καιρό – στο διεθνές εμπόριο, στη διεθνή χρηματιστική οικονομία, στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Επομένως, η πραγματική διαμάχη μεταξύ των ειδικών αφορά την ύπαρξη «νέων φαινομένων». Εάν θέλουμε να επιβεβαιωθεί η υπόθεση ενός νέου συστήματος του παγκόσμιου καπιταλισμού, ή επίσης αν θέλουμε να τελειώνουμε με το *globalishe/globaloney* των λεγόμενων ελίτ, θα πρέπει να αποδειχθεί μια απ' τις δυο ακόλουθες υποθέσεις: είτε οι ποσοτικές αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών παρήγαγαν μία νέα ποιότητα σχέσεων στην παγκόσμια αγορά, είτε δεν ανέτρεψαν ακόμα τις σχέσεις του διεθνούς καπιταλισμού, έτσι όπως τον ξέρουμε εδώ και τριάντα χρόνια ή περισσότερα. Αυτή ακριβώς είναι η κατάλληλη στιγμή για να παρέμβουν οι υποστηρικτές της πραγματικής διαλεκτικής: υπάρχει, να ή όχι, μια πραγματική ανατροπή προς μια νέα ποιότητα καπιταλισμού; Και πώς μπορούμε να αποφασίσουμε για ένα τέτοιο ζήτημα με ορθολογικό τρόπο;

Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος

Βιβλιογραφία

- Christopher J. Arthur (2002), *The New Dialectics*. London.
 Hans Jürgen Backhaus (1997), *Dialektik des Wertform*. Freiburg: Caira Verlag.
 Jacques Bidet (2004), *Exposition et reproduction du Capital*. Paris: PUF.
 Gérard Dumenil (1978), *Le concept de loi économique dans le Capital*. Paris.
 Michael R. Krätke, *Kapitalismus als Weltsystem*. Die vielen.

J. Nelson Chappin